

ASPECTE PSIHOSOCIALE ALE TRANZIȚIEI

JUSTIȚIA SOCIALĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE ÎN ROMÂNIA: OPINII STUDENȚEȘTI

SEPTIMIU CHELCEA
Universitatea București

RADU LUCIAN
*Institutul Național
de Informații*

CRISTIAN CIUPERCĂ
*Institutul Național
de Informații*

INTRODUCERE

În 1991, James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (SUA) au inițiat un program de cercetare a opiniei publice despre justiția socială în cinci țări foste comuniste: Bulgaria, Cehia, Germania de Est, Rusia și Ungaria. În 1996, au reluat investigația în cele cinci țări, menținând aproximativ 80% din întrebările incluse în chestionarul inițial. Datele obținute cu ajutorul chestionarului au fost comparate, pe eșantioane reprezentative la nivel național pentru populația de peste 18 ani din fiecare țară, cu datele rezultate din anchetele făcute în 1991 în trei țări capitaliste: Germania de Vest, Marea Britanie și SUA. Concluziile programului de cercetare, datele, indicii și întrebările din chestionare au fost prezentate în studiul *Postcommunist Transition. Public Opinion about Market Justice, 1991-1996*, publicat recent în *European Sociological Review* (1999, 15, 3, 249-283).

Pornind de la acest studiu, am încercat să aflăm opiniile studențești despre justiția socială în perioada de tranziție în România. Am utilizat aproximativ două treimi din întrebările menținute în investigația din 1996 și am prelucrat datele astfel încât să permită analize comparative atât cu țările foste comuniste, cât și cu țările capitaliste dezvoltate.

Aspecte teoretice generale privind justiția socială

Termenul de „justiție socială” desemnează în psihosociologie judecățile oamenilor

despre ceea ce este drept, cinstit just, onest, bun, echilibrat în relațiile sociale, la nivelul grupurilor și organizațiilor. Psihosociologia justiției sociale are ca obiect de studiu justiția subiectivă, urmărind să înțeleagă „ceea ce oamenii gândesc că este drept sau rău, just sau nejust, cinstit sau necinstit, precum și modul în care oamenii justifică aceste judecăți” (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 4). Ea tratează „originea sentimentelor de satisfacție și insatisfacție cu veniturile, referitoare la grupuri, precum și la autorități și norme de guvernare, în care oamenii sunt implicați în relație unii cu alții” (Tyler, 1995, 572). Cercetările din acest domeniu s-au concentrat în jurul a cinci probleme: 1) Judecățile despre justiție și injustiție influențează sentimentele și atitudinile oamenilor? 2) Ce criterii utilizează oamenii pentru a determina când se procedează just? 3) Cum răspund comportamental oamenii la justiție și injustiție, când ei decid că acestea s-au produs? 4) De ce se interesează oamenii de justiția socială? 5) Când se interesează oamenii de justiția socială? (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 13). În legătură cu fiecare din aceste întrebări s-au propus teorii explicative și s-au făcut numeroase investigații empirice, astfel că în prezent justiția socială constituie un câmp de cercetare consistent. Cercetările psihosociologice empirice au pus în evidență că satisfacția cu veniturile, cu autoritățile și normele de guvernare este influențată de judecățile oamenilor despre ceea ce este drept, corect, just. Pe de altă parte, „ceea ce simt oamenii despre justiție constituie o

importantă bază a reacțiilor față de alții” (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 4). Așa cum remarca și Ștefan Boncu, „S-a demonstrat că percepțiile asupra nedreptății se află în strânsă legătură cu sentimentele de furie și invidie, cu depresia și cu scăderea stimei de sine” (Boncu, 1999, 188).

În literatura de specialitate se apreciază că Samuel A. Stouffer și colab. (1949) sunt cei care au lansat conceptul de „privațiune relativă” (*relative deprivation*) pentru a explica relația surprinzătoare dintre situația obiectivă a soldaților din forțele armate aeriene ale SUA în cel de-al doilea război mondial și sentimentul lor subiectiv de satisfacție față de respectiva situație. Mai concret, deși aceștia beneficiau de un sistem de promovare în grad privilegiat, ei manifestau o anumită nemulțumire față de modul în care obțineau promovarea, și aceasta datorită comparațiilor pe care le făceau cu militarii din alte arme. Robert K. Merton și A. S. Kitt (1950) au teoretizat că satisfacția subiectivă nu rezultă ca o simplă reacție la ceea ce în mod obiectiv oamenii obțin, ea fiind influențată de comparațiile cu veniturile altora. Oamenii pot fi satisfăcuți chiar în condițiile unor venituri mici și, dimpotrivă, pot trăi o stare de insatisfacție, cu toate că veniturile lor sunt mari. Cu alte cuvinte, sentimentul de satisfacție nu constituie, în mod necesar, o oglindă a condițiilor de trai obiective. Aceasta este esența *teoriei privațiunii relative*, care arată că starea de nemulțumire apare când există o discrepanță între așteptările oamenilor, între ceea ce cred ei că merită, și ceea ce obțin în realitate. După T. R. Gurr (1970), se pot distinge trei modele ale privațiunii relative, fiecare dintre ele putând duce la revoltă sau rebeliune: *privațiunea de diminuare* (*decremental deprivation*), rezultată din discrepanța ce apare când expectațiile rămân constante, dar capacitatea de a le atinge descrește; *privațiunea de aspirație* (*aspirational deprivation*) ce apare în situația în care capacitățile rămân constante, în timp ce expectațiile cresc; *privațiunea de progres* (*progressive deprivation*), specifică situației de creștere mai accentuată a expectațiilor, comparativ cu dezvoltarea capacităților.

Teoria privațiunii relative „oferă cercetătorilor din domeniul științelor sociale un mod elegant de explicare a inconsistențelor aparente dintre natura obiectivă a experiențelor oamenilor și reacțiile lor la aceste experiențe” (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 15). Autorii anterior citați apreciază că, prin accentul pus pe merit și pe onestitate, teoria privațiunii relative constituie propriu-zis o teorie a justiției sociale.

Lucrând în cadrul *teoriei privațiunii relative*, W. G. Runciman (1966) a introdus distincția între *privațiunea individuală egoistă*, rezultată din comparația interindividuală, și *privațiunea de grup fraternală*, produsă de comparația intergrupuri. O persoană poate aprecia despre sine că este lipsită de ceea ce i se cuvine pe drept sau poate gândi că întregul grup (etnic, profesional, religios, de aceeași vârstă sau sex) din care face parte este într-o astfel de situație. Judecățile despre privațiunea individuală sau de grup nu coincid întotdeauna: oamenii consideră că grupul din care fac parte este nedreptățit, dar că ei personal, nu. În sens contrar, există posibilitatea de a gândi că personal ești pe nedrept lipsit de anumite avantaje, deși grupul de care aparți nu suferă o astfel de situație. De exemplu, s-a constatat în cercetările de teren că femeile au tendința de a considera că la muncă în general ele sunt deprivatate, însă nu și din punct de vedere personal.

Teoria echității (G. C. Homans, 1958; J. S. Adams, 1965; G. F. Wagstaff și T. J. Perfect, 1992; E. Walster, G. W. Walster și E. Berscheid, 1978) extinde considerabil puterea de explicare în domeniul justiției sociale. Modelul echității în schimburile sociale, propus de J. S. Adams (1965), se fondează pe ideea proporționalității între contribuții și răsplată.

Aplicarea principiului echității în relațiile de muncă s-a dovedit a fi un factor de stimulare a productivității (G. S. Leventhal, 1980). În spiritul justiției sociale, este echitabil ca acei care au performanțe superioare să primească recompense mai mari, iar cei cu performanțe scăzute să obțină recompense mai mici. Când o persoană își compară contribuțiile și recompensele cu o altă persoană, ecuația

exprimă o situație echitabilă. Conform principiului echității, satisfacția și comportamentele oamenilor trebuie raportate la judecățile lor despre ceea ce este echitabil, nu numai la răsplata obiectivă a contribuției ce o aduc. Există inechitate când beneficiile sau recompensele nu sunt direct proporționale cu aportul și contribuțiile. Percepția inechității induce disconfort psihic, precum și o tendință de a acționa pentru restabilirea echității. Aceasta se poate realiza prin două modalități: pe cale cognitivă și pe cale acțională. În primul caz, de regulă, cei suprarecompensați (indivizi, grupuri, organizații) încearcă să reducă în plan cognitiv contribuțiile celorlalți sau să sporească valoarea beneficiilor primite de aceștia, firește, tot în plan cognitiv. În judecățile lor apar distorsiuni în legătură cu input-urile lor, percepând în mod eronat că au adus contribuții mai mari decât în realitate (K. J. Gergen, J. S. Morse și K. A. Bode, 1974). Cei dezavantajați (subrecompensați) încearcă prin diferite acțiuni să restabilească echitatea, fie prin revoltă socială, fie prin revendicarea de compensații sau prin reducerea performanțelor pentru a corespunde nivelului recompenselor. Un alt tip de reacție la injustiție este dată de acceptarea situației. J. S. Adams (1965) a demonstrat că disconfortul psihic și tendința de a acționa în vederea impunerii echității se manifestă mai puternic la cei subrecompensați, decât la cei suprarecompensați, aceștia din urmă trăind totuși sentimentul vinovăției. Așa cum subliniază Tom R. Tyler (1995, 573), o contribuție importantă la dezvoltarea teoriei echității a avut-o distincția între *echitatea actuală și echitatea psihologică*.

Morton Deutsch (1975, 1985) a atras atenția asupra faptului că oamenii evaluează (beneficiile) utilizând judecăți despre ceea ce este drept sau nedrept conform unor principii diferite: *echitate, egalitate și trebuințe relative*. La nivel microsocioal există tendința de a privilegia *principiul echității*, în timp ce la nivel macrosocioal (societal) distribuția pe baza principiului echității este considerată incorectă, nedreaptă, considerându-se că oamenii sunt foarte inegali. E. Barrett-Howard și T. R. Tyler (1986) au testat relația dintre scopuri și principiile justiției, sugerată de Morton

Deutsch, constatând că atunci când scopul îl constituie productivitatea, oamenii au tendința de a utiliza principiul echității; când vizează armonia în cadrul colectivității fac apel la principiul egalității, iar când urmăresc binele indivizilor adoptă ca standard al justiției sociale principiul trebuințelor relative.

S-a constatat că judecățile despre echitate sunt influențate de *locul responsabilității (locus of responsibility)* pentru situațiile create. G. S. Leventhal și J. V. Michaels (1971), J. Grinberg (1980), H. Lamm, E. Haiser și V. Schanz (1983) au găsit în cercetările lor experimentale că în cazurile în care oamenii implicați au o responsabilitate în producerea fenomenelor, norma egalității prevalează față de norma echității. Părinții alocă bunuri copiilor lor în mod egal, chiar dacă *input*-urile lor sunt inegale, și aceasta pentru că la vârste mici copiii au o responsabilitate redusă în legătură cu comportamentele lor (R. Cross, P. A. Jones și R. Card, 1988). Într-un studiu recent, Graham F. Wagstaff (1997) a demonstrat că decizia de alocare a recompenselor este influențată de vârsta persoanelor implicate. Experimental, rezultatele au arătat că 98% din persoanele testate au adoptat norma egalității când era vorba de copii de șapte ani, 84% când sunt implicați copii de șaisprezece ani și doar 30% când se alocă recompense adulților (Wagstaff, 1997, 447).

Principiul egalității în alocarea recompenselor este foarte seducător la prima vedere, în sensul că insistă ca indiferent de contribuții, toți oamenii să primească aceeași gratificație. La o privire mai atentă, constatăm că nu toți participanții la realizarea unei sarcini experimentale în laborator sau de muncă în societate sunt satisfăcuți de distribuția recompenselor prin aplicarea principiului egalității. Cei care au contribuții mai mari nu consideră just să fie răsplătiți în același mod (cantitativ și calitativ) cu cei care au *input*-uri reduse. În studiile de laborator a rezultat că aplicarea principiului egalității conduce la armonia și solidaritatea între membrii grupurilor, precum și la un nivel de satisfacție înalt (R. Bales, 1950).

Cel de-al treilea principiu al justiției sociale este cel al *trebuințelor relative*, care

sugerează că recompensele ar trebui alocate proporțional cu trebuințele oamenilor: celor care au trebuințe mai mari să primească mai mult, fără a mai judeca efortul lor social. Politica de asigurare de către stat a unui nivel minim de asistență pentru fiecare cetățean exprimă în fond o transpunere în viața socială a principiului trebuințelor relative. De asemenea, acordarea ajutorului umanitar în cazul unor catastrofe naturale sau sociale urmează același principiu: primesc ajutoare în primul rând cei care au cea mai mare trebuință de ele. În alt context, Karl Marx (1818 - 1883) considera că principiul trebuințelor relative va fi aplicat în comunism, unde justiția socială se va realiza după regula „de la fiecare după capacități, fiecăruia după trebuințe” (cf. Michener, DeLamater și Schwartz, 1986, 393). Referindu-ne la principiile echității, egalității și trebuințelor relative, se poate spune că „nici un model al justiției nu este mai bun decât altul; diferitele modele reflectă pur și simplu scopuri diferite și uneori contradictorii ale societății” (Feldman, 1985, 459).

Abordarea justiției sociale pe baza modelului recompenselor și al comparării (justiția distributivă) a fost completată în anii 70, adăugându-se criteriul procedural: cum se iau deciziile privind distribuția echitabilă a bunurilor. J. Thibaut și L. Walker (1975) au avansat ipoteza că oamenii evaluează recompensele nu numai în funcție de valoarea lor, ci și în funcție de modul în care s-a decis alocarea respectivelor recompense. *Teoria justiției procedurale* are aplicabilitate în organizații, în sfera politică, în câmpul educației și al relațiilor interpersonale. Judecățile cu privire la justiția procedurală influențează puternic evaluarea instituțiilor și regulilor de guvernare. În mod deosebit, justiția procedurală are importanță când este necesară intervenția unei a treia părți în condițiile în care negocierile bilaterale au eșuat. În perspectiva acestei teorii se poate explica de ce oamenii acceptă decizii nefavorabile lor: deoarece apreciază că modul de luare a deciziei a fost corect. Numeroase cercetări de teren au pus în evidență efectele justiției procedurale în cadrul organizațiilor (R. Folger și J. Greenberg, 1985; J. Greenberg, 1987; B. H. Shep-

pard și alții, 1992), al relațiilor interpersonale (E. Barrett-Howard și T. R. Tyler, 1986; M. Senchak și H. Reis, 1988), al activităților politice (T. R. Tyler, K. Rasinski și McGraw, 1985) și educative (T. R. Tyler și A. Caine, 1981), precum și faptul că oamenii fac distincție între justiția distributivă și justiția procedurală.

O formă specială a justiției sociale este *justiția retributivă*, care vizează modul cum reacționează indivizii în situațiile de încălcare a regulilor sociale, de transgresare a normelor sociale. Cercetările privind justiția retributivă urmăresc să releve ce sentimente au oamenii față de diferitele sancțiuni aplicate când se încalcă regulile sociale, ce tip de sancțiuni sunt considerate drepte și cât de severe pot fi ele (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 104). Și în acest domeniu s-au realizat cercetări exemplare, precum cea a lui Tom. R. Tyler și R. Weber (1983) despre atitudinile cetățenilor față de pedeapsa capitală. S-a constatat că valorile sociale legate de autoritarism constituie sursa principală a suportului pentru menținerea pedepsei cu moartea. Dacă pedepsirea încălcării regulilor sociale este „cea mai veche și universală, cea mai semnificativă social” (Hogan și Emler, 1981, 131) formă a justiției sociale, cu siguranță că cercetările în acest domeniu se vor amplifica și adânci în continuare.

Credința într-o lume dreaptă – teorie schițată de Melvin J. Lerner în anii 1960 și definitiv formulată către sfârșitul anilor '70 - se fondează pe trebuința de bază a oamenilor de a fi corecți și postulează existența justiției în lume. Conform acestei justiții, fiecare primește ceea ce merită și merită ceea ce primește. Când realitatea dezmente această credință, oamenii sunt motivați să distorsioneze judecățile lor despre justiția socială pentru a oferi suport credinței într-o lume dreaptă. De asemenea, când acționează împotriva altora, de exemplu în război, ei se angajează într-un efort cognitiv pentru justificarea acțiunilor lor pentru „a le vedea” ca fiind „juste” (vezi Tyler, 1995, 575). Mai multe cercetări (Z. Rubin și L. A. Peplau, 1973; R. M. Sorentino și J. Hardy, 1974) au evidențiat legătura directă dintre credința într-o lume

dreaptă și religiozitate. S-a demonstrat că relația depinde de confesiunea religioasă: la catolici ea fiind prezentă, însă la protestanți și evrei, nu (R. L. Zweigenhaft și alții, 1985). S-a ajuns la concluzia că fenomenul „credința într-o lume dreaptă” este multidimensional. În acest sens, A. Furnham și E. Procter (1989) au propus să se dividă credința într-o lume dreaptă în trei componente: componenta personală (referitoare la controlul asupra mediului nonsocial), componenta interpersonală (vizând controlul asupra altor persoane) și componenta sociopolitică (legată de controlul asupra fenomenelor economice și politice). A fost astfel creată *Scala multidimensională a credinței într-o lume dreaptă* (MBJWS), cu ajutorul căreia cercetări recente au pus în evidență o asociere pozitivă puternică între componenta personală a credinței într-o lume dreaptă și religiozitate și lipsa de asociere între cele două credințe când se au în vedere componentele interpersonale și sociopolitice (Croizer și Joseph, 1997, 510). S-a pus întrebaarea: „De ce acționează oamenii în acord cu ipoteza unei lumi drepte?” Un prim răspuns l-a dat chiar Melvin J. Lerner când a calificat credința într-o lume dreaptă ca un mecanism de protecție a *self*-ului: îi considerăm pe cei care suferă că își merită soarta, pentru că lumea în care trăim este justă, noi nu trebuie să intervenim. K. B. Smith și D. N. Green (1984) au găsit o corelație negativă între credința într-o lume dreaptă și generalizarea inechităților sociale și, la aceeași populație, o corelație pozitivă între această credință și percepția dreptății inegalităților sociale. Alți cercetători (A. Furnham și B. Gunter, 1984; Z. Rubin și L. A. Peplau, 1975; G. F. Wagstaff, 1983) au pus în evidență relația dintre *credința într-o lume dreaptă* și atitudinea negativă față de sărăcie, precum și dintre aceasta și tendința de a atribui victimei răspunderea pentru situația în care se găsește. Philip B. Mohr și Giuseppa Luscri (1995) au stabilit cu ajutorul scalei credinței într-o lume dreaptă (JWB) că „persoanele care au ales cariera asistenței sociale sunt mai puțin înclinate să considere lumea ca inerent justă, dar nu mai mult înclinate să o vadă ca firesc injustă” (Mohr și Luscri, 1995, 102). Aceasta

conduce la concluzia că trebuie *intervenit pentru ca lumea în care trăim să fie într-adevăr justă*.

FUNDAMENTELE TEORETICE ALE STUDIULUI OPINIEI PUBLICE DESPRE JUSTIȚIA SOCIALĂ ÎN TRANZIȚIA POSTCOMUNISTĂ

James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (1999) pornesc în studiul lor de la definiția dată de R. E. Lane (1986), cel care a introdus acest termen în științele social-politice, *justiției sociale a societății bazate pe economia de piață* (*market justice*) ca „un set de norme și credințe intercorelate implicând preferința pentru criteriul inegalității recompenselor față de criteriul egalității și al trebuințelor [relative – n.n.], precum și pentru limitarea intervenției guvernului în economie” (*după Kluegel, Mason și Wegener, 1999, 249*). În continuare vom folosi sintagma *justiție capitalistă* pentru a desemna justiția socială a societății bazate pe economia de piață. Esența justiției sociale capitaliste o constituie principiul echității în distribuția veniturilor. *Justiția distributivă* reprezintă „regulile sau criteriile care definesc modul în care resursele unui grup trebuie repartizate între membrii săi” (Kellerhals, 1993/1996, 147). Principiul echității în ordinea economică în țările capitaliste dezvoltate: profitul este just și inegalitatea veniturilor este dreaptă. În plus, principiul echității constituie un suport puternic pentru capitalism, așa cum rezultă din sondajele de opinie publică realizate de R. L. Lane, 1986; E. Roller, 1994 ș.a.

După R. L. Lane (1986), pentru ca justiția socială capitalistă să fie considerată corectă, trebuie ca oportunitățile să fie percepute ca fiind deschise. James R. Kluegel și E. R. Smith (1986) au identificat la populația din S.U.A. un *silogism al oportunităților*, prin care se justifică inegalitățile economice. În baza acestui silogism oamenii deduc că indivizii sunt responsabili pentru situația lor economică și conchid că inegalitatea este dreaptă, în general.

În legitimarea inegalității sociale, credința despre avuție are un rol important (L. R.

Della-Fave, 1980, 1986). Corespunzător statuturilor sociale, oamenii obțin venituri diferențiate. Comparând propriul status social cu cel al altora, oamenii „neavuți” ajung să perceapă că ceea ce obțin ei este echitabil. Această percepție îi încurajează – după cum susține R. L. Lane (1986) – să muncească mai mult și pentru a câștiga mai mult.

D. R. Kinder și D. R. Kiewiet (1981) au identificat între factorii care influențează opțiunea pentru un candidat politic existența unei *evaluări sociotrope* (*sociotropic evaluation*), adică aprecierea condițiilor economice generale, chiar dacă aceste condiții nu îl afectează direct pe cel care face evaluarea. James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (1999, 252) consideră că evaluarea sociotropă constituie un suport pentru justiția socială capitalistă în perioadele de creștere a prosperității, chiar dacă de această prosperitate nu beneficiază încă indivizii care fac o evaluare pozitivă. Aceeși evaluare sociotropă a constituit suport și pentru justiția socială a socialismului, în condițiile accentuării austerității economice; cei care nu erau afectați de penuria de alimente, de bunuri etc. apreciau normele de repartitie a veniturilor în socialism ca fiind corecte, juste, drepte.

În afara *determinanților colectivi* ai justiției sociale, în cercetarea despre tranziția postcomunistă, J. R. Kluegel și alții (1999) au luat în considerare și factorii socio-demografici și statusul socio-economic (denumindu-i *determinanți individuali*), apreciind că „schimbarea în poziția economică este foarte probabil sursa schimbării normelor și credințelor [referitoare la justiția socială – n.n.]” (Kluegel și alții, 1999, 253).

METODOLOGIA CERCETĂRII OPINIEI STUDENȚILOR DESPRE JUSTIȚIA SOCIALĂ DIN PERIOADA DE TRANZIȚIE ÎN ROMÂNIA

Persoanele investigate. Au răspuns la întrebările chestionarului de cercetare 694 de studenți din centrele universitare București și Brașov, de la facultăți din toate profilele de învățământ superior, cu excepția celor militare. Repartiția studenților după profilul facultăților este prezentată în Tabelul 1.

În cadrul eșantionului *ad libitum*, cei mai numeroși au fost studenții de la facultățile de științe economice, științe inginerești și științe sociale. Numărul lor fiind mai mare, am încercat să comparăm răspunsurile pe aceste

Tabelul 1. Repartiția studenților după profilul facultății

Profilul facultății	N	%
1. Arta	22	3,2
2. Arhitectura	24	3,5
3. Științe agricole	50	7,2
4. Științe economice	160	23,1
5. Științe exacte	26	3,7
6. Științe inginerești	169	24,4
7. Științe juridice	25	3,6
8. Științe medicale	39	5,6
9. Științe naturii	30	4,3
10. Științe sociale	74	10,7
11. Teologie	37	5,3
12. Altele	34	4,9
13. Non raspuns	4	0,6
Total	694	100

tipuri de facultăți pentru a verifica legătura dintre specificul pregătirii universitare și opiniile studenților privind justiția socială. Aproximativ 40% din eșantion l-au constituit studenții și 60% studentele. Pe ani de studii, cei mai mulți au fost studenți din anul I (44,5%) și din anul al II-lea (34,1%). Studenții din anii terminali (anul IV și anul V) reprezintă 5,8% din eșantion. Restul de 14,8% îl constituie studenții din anul al III-lea. Fiind vorba de un eșantion nereprezentativ, concluziile studiului nostru au doar valoarea de a sugera orientarea opiniei studenților spre susținerea justiției sociale socialiste sau spre susținerea justiției sociale capitaliste.

Procedeu. Aplicarea chestionarului s-a făcut colectiv, prin tehnica extemporalului, în perioada martie - aprilie 2000. Operatori de anchetă au fost studenții de la departamentul de sociologie al Facultății de sociologie și asistență socială, care efectuau practica la *Centrul de studii socioumane*. Organizarea sondajului de opinie în centrul universitar Brașov s-a realizat de către doamna lector univ. dr. Marcela Luca. Îi mulțumim și pe această cale.

Măsurarea justiției sociale. Conform modelului propus în studiul lui James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener

(1999, 257), am construit un chestionar cu 34 de întrebări închise și 4 întrebări deschise, traducând indicatorii (14 întrebări) și incluzând încă 24 de întrebări noi în vederea determinării unui număr de șapte indici:

A. *Principiul egalității*, ca indice format din răspunsurile la întrebările 2 și 3, exprimă justiția bazată pe distribuția egală a recompenselor (veniturilor, bogăției) și este caracteristic, în general, societății socialiste;

B. *Principiul echității* (indice rezultat ca medie aritmetică ponderată a răspunsurilor la întrebările 4, 5 și 6) justifică inegalitatea în repartiția bunurilor, proporțional cu contribuția fiecăruia, și este specific societății capitaliste;

C. *Intervenția guvernului* în procesele economice a rezultat ca medie aritmetică ponderată a răspunsurilor la întrebările 7, 8 și 9. În societățile capitaliste dezvoltate intervenția statului în organizarea economică este limitată;

D. *Inegalitatea economică legitimă*, ca rezultat al aplicării principiului echității, a fost măsurată cu ajutorul a trei indicatori: întrebările 12, 13 și 14. Cu cât valoarea indicelui este mai mare, cu atât este mai mare suportul de legitimare a sistemului economic prezent, însemnând că oamenii beneficiază de oportunități deschise tuturor;

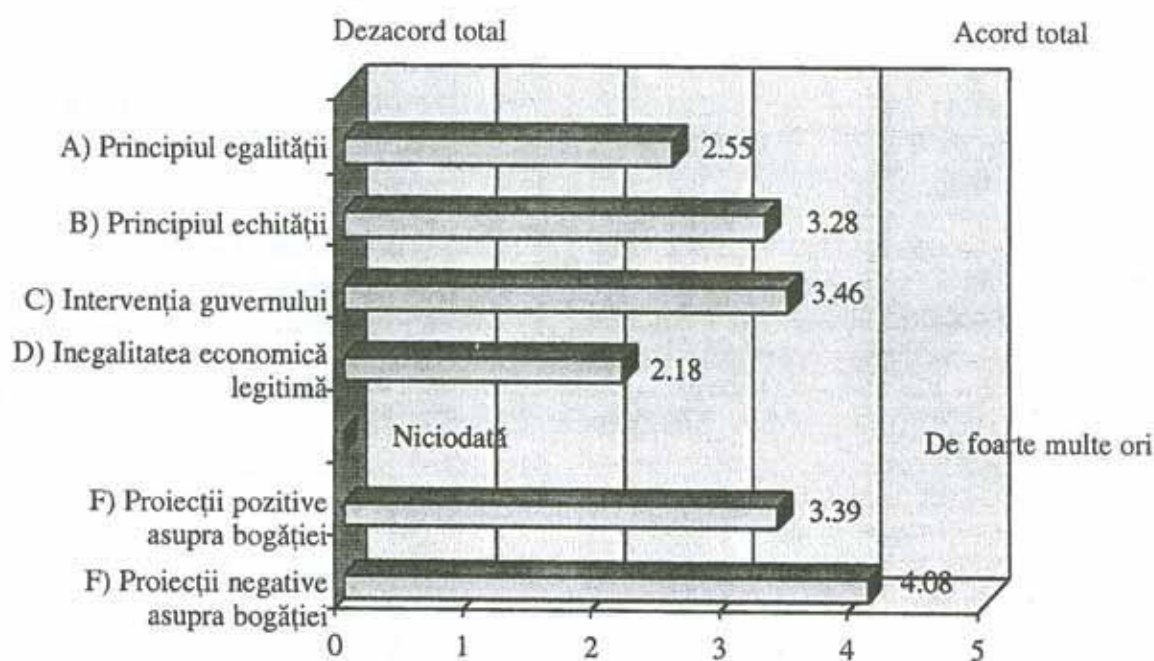

Fig.1. Valorile indicilor justiției sociale

E. *Proiecția negativă asupra bogăției* se referă la factorii incriminați de lege ce au făcut ca în prezent unii oameni să fie bogați (întrebările 25, 26 și 33);

F. *Proiecția pozitivă asupra bogăției*, ca indice, se compune din trei indicatori (întrebările 26, 27 și 28) și exprimă credința că bogăția este rezultatul determinării individuale;

G. *Raportul corect al salariilor* se referă la proporția salariului considerat corect pentru managerul unei întreprinderi și salariul pe care îl merită pe drept un muncitor necalificat, din aceeași întreprindere (întrebările 16, 17 și 18).

S-au calculat *mediile aritmetice ponderate și deviația standard* pentru răspunsurile la fiecare întrebare (indicator). S-a aplicat *testul t*, s-au verificat *corelațiile* dintre răspunsurile la întrebări (*coeficientul r*) și s-a utilizat *analiza de varianță*.

REZULTATELE

Cei mai mulți studenți ($N = 377$, reprezentând 54,3% din eșantion) declară că sunt preocupați mult (38,9%) și foarte mult (15,4%) de problemele de justiție socială, adică de dreptate și corectitudine în relațiile dintre oameni. Doar unul din zece dintre studenții chestionați apreciază că astfel de probleme îi interesează puțin (5,0%) și foarte puțin (2,7%).

Distribuția răspunsurilor la întrebarea vizând acceptarea justiției sociale aproximează o curbă în formă de L, ceea ce sugerează că studenții mai degrabă dezaprobă decât aprobă împărțirea în mod egal a bogăției. Se pronunță împotriva distribuției egale a bogăției

63,5% dintre studenți. Mai puțin de o cincime din studenții chestionați consideră că este just să primească toți aceleași recompense, indiferent de contribuția la bunăstarea societății. Cel de-al doilea indicator al principiului egalității (întrebarea 3) configurează o curbă bimodală, ceea ce conduce la concluzia existenței a două curente de opinie: de acord cu redistribuirea veniturilor la cei care au mai mult (26,4%) și împotriva acestui mod de egalizare a veniturilor (31,8%). Cei mai mulți dintre studenții care au completat chestionarul resping ideea redistribuirii veniturilor (47,5%). Indicele vizând *principiul egalității* are valoarea 2,55 (Figura 1).

Majoritatea studenților declară că sunt de acord cu *principiul echității*: indicele are valoarea 3,28. Peste jumătate din studenții chestionați (51,7%) sunt de acord că numai prin diferențierea mare a veniturilor poate fi stimulat efortul individual. Aproape două treimi dintre ei (63,5%) sunt de acord că oamenii își asumă responsabilități suplimentare numai dacă obțin venituri mai mari. În fine, într-o mai mică măsură, studenții (40,8%) sunt de acord că este drept ca oamenii de afaceri să obțină profituri mari, pentru că, în cele din urmă, profită toată lumea. Diferența statistică dintre indicii principiului egalității și principiului echității este semnificativă. În opinia studenților este drept ca oamenii să primească recompense (să obțină venituri) conform principiului echității, nu după principiul egalității. Procentul celor care sunt de acord ca unii să obțină profituri mai mari este dublu (40,8%) față de cel al studenților care sunt de acord că cel mai corect mod de distribuire a bogăției este egalitarismul (18,7%). Proporția răspunsurilor la întrebările 2 și 5 se

Tabelul 2. Indicii principiilor egalității și echității, după apartenența la gen (masculin/feminin) ($N = 690$)

Apartenența la gen	N	Indice	
		Principiul egalității	Principiul echității
Studenți	276	2,49	3,43
Studente	414	2,65	3,18
Total	690	2,55	3,28

Tabelul 3. Indicii principiilor egalității și echității după profilul facultății și diferența dintre acești indici (N = 302).

Facultăți cu profil de	N	Indice		Diferența
		Principiul egalității	Principiul echității	
Științe economice	160	2,28	3,28	1,00
Științe inginerești	169	2,74	3,40	0,66
Științe sociale	74	2,46	3,36	0,90

inversează în ceea ce privește dezacordul: procentul celor care nu sunt de acord ca oamenii să primească părți egale este aproape de două ori mai mare (63,5%) decât procentul studenților care resping ideea ca unii să obțină profituri mari (33,0%). În majoritatea lor, studenții sunt de acord că stimularea eforturilor individuale (51,7%) și că asumarea responsabilităților suplimentare (63,5%) se obțin numai prin diferențierea veniturilor. Cea mai mare parte a studenților apreciază că inegalitatea economică este dreaptă. Indicii principiului egalității și ai principiului echității au valori diferite la studenți, comparativ cu studentele (Tabelul 2).

Două treimi dintre studenți își manifestă dezacordul cu împărțirea egală a veniturilor și jumătate dintre ei aprobă obținerea de profituri mai mari de către oamenii de afaceri (vezi răspunsurile la întrebările 2 și 5). Studentele,

într-o proporție mai mică decât studenții, resping principiul egalității veniturilor și, de asemenea, într-o proporție mai mică acceptă principiul echității. Diferența statistică între indicii principiului egalității la studenți și la studente este semnificativă $t(682) = 2,111$, $p < 0,35$ ($mf = 2,615$, $mm = 2,495$), ceea ce ne conduce la concluzia că datele cercetării noastre susțin ipoteza tendinței la femei de acceptare a principiului distribuției recompenselor în mod egal. De asemenea, s-a constatat existența unei diferențe statistice foarte înalt semnificative între indicii principiului echității la studenți, comparativ cu studente: $t(677) = 4,032$, $p < 0,001$ ($mf = 3,1818$, $mm = 3,4165$). Aceste rezultate întăresc concluzia cu privire la orientarea accentuată spre principiul egalității femeilor și orientarea mai accentuată spre principiul echității a bărbaților (Tabelul 2).

Tabelul 4. Frecvența răspunsurilor „De acord” și „Acord deplin” în legătură cu intervenția guvernului (în %)

Facultăți cu profil de	Standard de viață	Limitarea veniturilor	Locuri de muncă
Științe economice	82,6	17,5	51,3
Științe inginerești	91,6	26,2	75,8
Științe sociale	68,9	18,9	55,4

S-au înregistrat diferențe înalt semnificative statistic între studenții din facultățile cu profil de științe economice, ingineresti și sociale (Tabelul 3).

Analiza de varianță simplu factorial ($F(2,397) = 9,744, p < 0,001$) a arătat că răspunsurile la întrebările ce intră în componența indicilor principiului egalității și a principiului echității sunt puternic influențate de profilul celor trei tipuri de facultăți.

În ceea ce privește intervenția guvernului în organizare economică a vieții sociale, opiniile studenților sunt nuanțate în funcție de problemele puse în discuție: 85,4% dintre studenți sunt de acord cu faptul că guvernul ar trebui să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent; 66,3% că ar trebui să asigure locuri de muncă pentru toți, dar numai 24,1% că ar trebui să impună o limită maximă a veniturilor personale. În legătură cu o astfel de intervenție a statului, studenții se declară în proporție de 65,5% în dezacord. Studentele, comparativ cu studenții, acceptă într-o proporție mai mare intervenția guvernului în economie: 88,4 sunt de acord că statul ar trebui să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent (față de 82,1% dintre studenți); 70,0% (comparativ cu 61,8% dintre studenți) apreciază că guvernul ar trebui să asigure locuri de muncă pentru toți cetățenii și 26,3% (21,1% dintre studenți) exprimă acordul cu intervenția guvernului pentru limitarea veniturilor personale. Și în funcție de profilul facultăților au apărut unele diferențieri: studenții de la facultățile cu profil de științe ingineresti acceptă, într-o măsură mai mare decât cei de la facultățile cu profil de științe economice și științe sociale, intervenția guvernului în reglementarea problemelor economice (Tabelul 4).

Principiul echității justifică inegalitatea economică a oamenilor. Cât de corect este aplicat acest principiu în perioada de tranziție în România? Opiniile studenților, în majoritatea lor (între 77,8% și 57,7%) sunt negative și în legătură cu faptul că astăzi în România oamenii sunt recompensați pentru efortul lor (66,3% resping o astfel de afirmație), pentru competența lor (57,7% exprimă dezacordul lor) și că, în consecință, obțin ceea ce au

nevoie pentru un trai decent (doar 5,4% dintre studenți consideră că într-adevăr oamenii obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent; aproape opt din zece studenți chestionați resping o astfel de afirmație). Aproximativ 10-15% sunt de acord că în România astăzi oamenii sunt corect recompensați, atât în ceea ce privește competența, cât și corespunzător efortului depus. Studentele au o opinie mai critică decât studenții cu privire la legitimitatea inegalității economice: șapte din zece studente își exprimă dezacordul cu afirmația că oamenii sunt recompensați pentru efortul lor și pentru competența lor (la studenți șase din zece în ceea ce privește efortul și cinci din zece, în ceea ce privește recompensarea competenței). Mai mult de 80% dintre studente apreciază că oamenii nu obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent: studenții fac o asemenea apreciere negativă într-o proporție mai mică (73,9%). Studenții și studentele de la facultățile cu profil de științe sociale apreciază mai critic situația satisfacerii nevoilor pentru un trai decent. Astfel, 86,5% dintre aceștia își exprimă dezacordul cu actuala stare de lucruri, față de 76,3% dintre studenții de la facultățile cu profil de științe ingineresti și 73,2% dintre studenții de la facultățile cu profil de științe economice.

Faptul că în România există bogați și săraci nu mai trebuie demonstrat. În perioada de tranziție postcomunistă unii au acumulat multă bogăție și alții multă sărăcie. Nu discutăm aici care este proporția dintre bogați și săraci, pentru situația actuală a societății noastre. Ne interesează ce proiecții au studenții asupra bogăției. Ce factori cred studenții că au contribuit la îmbogățirea unora? Cel mai frecvent, după opinia studenților, au intervenit factori negativi, precum corupția (54,6%), traficul de influență (38,3%) și structurile mafioate (32,3%). Indicele proiecției negative asupra bogăției, pe ansamblul eșantionului de studenți, este de 4,07%, ceea ce înseamnă că, în opinia lor, factorii negativi (corupția, traficul de influență și structurile mafioate) au intervenit deseori în ultimii zece ani în procesul de creare a unor persoane bogate în România. Studenții, comparativ cu studentele, au o proiecție negativă mai accentuată asupra

bogăției (indicele = 4,15, comparativ cu 4,02 – indicele pentru opinia studentelor). În opinia studenților, corupția (55,5%), traficul de influență (40,7%) și structurile mafioate (37,5%) au intervenit de foarte multe ori în procesul îmbogățirii. Studentele opinează că acești factori au intervenit, însă într-o proporție mai redusă: corupția (55,0%), traficul de influență (36,4%) și structurile mafioate (28,9%). Cei care se pregătesc în științe sociale au o proiecție negativă mai accentuată asupra bogăției (indice = 4,10) decât cei în științe ingineresti (indice = 4,04) și economice (indice = 4,02). Așa cum am precizat, cu cât valoarea indicelui este mai mare, cu atât proiecția asupra bogăției este mai puternic negativă.

În ceea ce privește proiecția pozitivă asupra bogăției, a rezultat că, în opinia studenților, unii oameni s-au îmbogățit în tranziția postcomunistă datorită unor calități psihomorale pe care le-am inclus în chestionar: inteligența, cunoștințele profesionale și munca bine făcută. Aproximativ 16% din eșantionul de studenți opinează că inteligența i-a ajutat de foarte multe ori pe unii să devină bogați, iar circa 7% consideră că munca bine făcută și cunoștințele profesionale au intervenit în procesul îmbogățirii.

Indicele proiecției pozitive asupra bogăției, pentru întregul eșantion, este 3,39, inferior celui al proiecției negative. Diferența dintre cei doi indici este statistic semnificativă. Studenții (indice = 3,42), comparativ cu studentele (indice = 3,34), au o proiecție pozitivă mai accentuată, dar diferența nu este statistic semnificativă. Pe tipuri de facultăți, este de remarcat că la științe ingineresti (indice = 3,07) există o proiecție pozitivă asupra bogăției mai accentuată decât la științe sociale (indice = 3,49) și la științe economice (indice = 3,56).

În fine, proporția dintre salariile directorilor generali și cele ale muncitorilor necalificați, considerată justă, este 1/6. Aproximativ o cincime din totalul studenților investigați opinează că salariul unui director general ar trebui să fie de zece ori mai mare decât al unui muncitor necalificat din aceeași întreprindere. Față de un muncitor calificat, directorul general ar fi corect să câștige de patru

ori mai mult, iar față de un specialist cu studii superioare de două ori mai mult. Și în această privință, studentele, comparativ cu studenții, au considerat corect un raport între salarii mai mic. Pentru studente proporțiile sunt 1/5, 1/3, respectiv 1/2 pentru raportul dintre salariul directorului și al unui muncitor necalificat, al unui muncitor calificat și, respectiv, al unui specialist cu studii superioare. Pentru studenți, la aceleași comparații, proporțiile sunt 1/7, 1/5, 1/2. Aceste date sunt în concordanță cu tendința studentelor de a accepta, într-o măsură mai mare decât studenții, principiul egalității în distribuirea recompenselor. Studentele și studenții de la facultățile cu profil de științe sociale opinează ca fiind corect raportul 1/5; 1/3; 1/2 între salariile celor trei categorii de personal din orice întreprindere. Ceilalți studenți, de la profil ingineresc și economic, consideră just raportul 1/7; 1/5; 1/2.

DISCUȚIE ȘI CONCLUZII

Studenții chestionați sunt de acord într-o măsură mai mare cu principiul echității decât cu principiul egalității (indicele principiului echității = 3,28; indicele principiului egalității = 2,55). Cu alte cuvinte, ei consideră mai corectă justiția socială capitalistă decât justiția socială socialistă. Cum se poate explica opinia mai favorabilă a studenților față de justiția socială capitalistă? S-a schimbat în sens pozitiv statusul socio-economic al studenților în perioada de tranziție postcomunistă? Răspunsul, din păcate, este negativ, dacă luăm în considerare degradarea generală a calității vieții în România ultimilor zece ani, bursele insuficiente, condițiile de viață nesatisfăcătoare ale studenților (cămine, cantine, facilități la transport etc.), taxele percepute, scumpirea exagerată a bunurilor culturale (manuale universitare, cărți, caiete, biletele la instituțiile de spectacol ș.a.m.d.). Dacă schimbarea pozitivă obiectivă a statusului socio-economic al studenților în perioada de tranziție postcomunistă nu s-a produs, atunci – considerăm noi – *legitimarea justiției sociale capitaliste de către studenți se poate explica prin evaluarea sociotropă pe care aceștia o fac.*

Evaluarea sociotropă se fondează, din punctul nostru de vedere, pe acțiunea a doi factori: influența procesului instructiv-educativ și influența mass media. Acțiunea primului factor a fost pusă în evidență prin diferențele dintre opiniile studenților de facultățile cu profil de științe economice, științe inginerești și științe sociale în legătură cu justetea principiului echității și principiului egalității. *Cu cât studenții sunt mai bine informați în legătură cu mecanismele economice ale societății, cu atât mai puternică este adeziunea lor la principiile capitaliste de organizare a vieții sociale care justifică inegalitatea economică a cetățenilor.* Influența mass media în formarea și schimbarea atitudinilor și opiniilor a fost teoretizată și verificată în numeroase cercetări psihosociologice empirice (vezi Chelcea, 1994, 204-227 pentru o trecere în revistă). Am considerat axiomatică relația dintre mass media, atitudini și opinii.

În investigația noastră s-a constatat încă o dată că și *apartenența la genul biologic (masculin sau feminin) generează o anumită diferențiere a opiniilor despre justiția socială*: studentele acceptă într-o mai mare proporție decât studenții că principiul egalității este just, chiar dacă în ansamblul lor opinează, ca și studenții, că principiul echității este cel corect.

Dar cât de puternic legitimează opiniile studenților justiția socială capitalistă? Comparația cu datele sondajelor realizate în 1991 și în 1996, în mai multe țări capitaliste dezvoltate și în unele țări foste comuniste, ne poate ajuta, deși trebuie să avem în vedere decalajul de timp privind momentul efectuării sondajelor de opinie, precum și faptul că în România și-au exprimat opiniile cei mai instruiți, dacă nu chiar cei mai inteligenți tineri, iar în celelalte țări persoane din toate categoriile de vârstă (de peste 18 ani), având niveluri de școlaritate scăzut, mediu și superior (Anexa B).

Studenții din România – judecând după eșantionul ad libitum investigat – opinează, în aceeași proporție cu populația din SUA (1991), că cel mai corect mod de distribuire a bogăției este cel conform cu principiul echității. Dintre țările foste comuniste, doar în Cehia și Ungaria s-a înregistrat o proporție

atât de redusă a celor care apreciază corectă justiția socială socialistă (două din zece persoane chestionate; în Cehia proporția este și de 13%). În alte țări proporția celor care consideră justă repartitia egală a bogăției este semnificativ mai mare (aproape o treime din totalul populației). *Comparativ cu opiniile populației din țările foste comuniste, cu excepția fostei Germanii de Est (OD), opiniile studenților din România sunt cel mai intens favorabile principiului echității (peste 50%).* Totuși, *raportat la proporția celor care consideră just principiul echității în statele capitaliste dezvoltate, opiniile exprimate de studenții români în favoarea principiului echității sunt mai puțin frecvente (în minus cu 10% și 20%).*

În legătură cu cea de-a doua notă diferențială a justiției sociale capitaliste față de justiția socială socialistă, intervenția statului în relațiile economice, opiniile studenților din România sunt mai puternic favorabile, comparativ cu opiniile populației din țările capitaliste dezvoltate, cât și cu cele din țările foste comuniste. Proporțional, aproape de trei ori mai mulți studenți din România decât persoane din S.U.A. consideră că guvernul ar trebui să reglementeze procesele economice.

Opiniile studenților în legătură cu intervenția guvernului sunt apropiate de cele exprimate de populația din foste state comuniste, ceea ce poate fi explicat, probabil, prin inerția mentalităților.

Opiniile studenților pun sub semnul întrebării inegalitățile economice din perioada de tranziție. Cu excepția opiniilor înregistrate în Bulgaria, părerea studenților este cel mai puțin favorabilă modului în care sunt recompensați cetățenii, atât comparativ cu situația din țările capitaliste dezvoltate, cât și cu situația din țările foste comuniste. Însă 10 - 15% din respondenții români sunt de acord că în țara lor oamenii sunt corect recompensați pentru efortul și competența lor. În statele foste comuniste proporția celor care consideră legitimă inegalitate economică a oamenilor în țara lor este de aproximativ trei ori mai mare și în statele capitaliste de circa cinci ori mai mare.

În corelație cu opiniile despre legitimitatea inegalității economice, proiecțiile nega-

tive asupra bogăției sunt cele mai intens exprimate în România: de două ori mai mulți studenți decât respondenții din țările capitaliste dezvoltate apreciază că bogăția unora se datorează corupției. Studenții din România exprimă opinii apropiate de cele ale populației din alte state foste comuniste (cu excepția ex-R. D. Germană unde, proporțional, numărul celor care cred că bogăția se datorează corupției este de două ori mai mic: 40% în fosta R.D.G.; 85% în România). Aproximativ o treime dintre studenții chestionați consideră că în îmbogățirea unor persoane în perioada de tranziție acumulările financiare de dinainte de revoluție a intervenit deseori (21,2%) și de foarte multe ori (11,4%). În general, studenții sancționează, prin opiniile exprimate, dorința de îmbogățire rapidă, prin orice mijloace. În legătură cu aceasta, Max Weber (1864 - 1920) arăta că „dorința de câștig bănesc cât mai mare nu are în sine nimic de-a face cu capitalismul. [...] Lăcomia neînfrânată de câștig nu este nici în cea mai mică măsură egală cu capitalismul și cu atât mai puțin cu *spiritul* său. [...] Capitalismul este într-adevăr identic cu aspirația spre câștig, printr-o activitate capitalistă continuă, rațională, spre un câștig mereu *reînnoit*; spre *rentabilitate*” (Weber, 1920/1993, 8-9). Tocmai acest spirit capitalist nu s-a format și nu s-a afirmat încă în societatea românească postdecembristă.

În condițiile în care proiecția negativă asupra bogăției, în opinia studenților, este

foarte accentuată, era firesc să fie foarte redusă proiecția pozitivă asupra bogăției. Studenții din România, comparativ cu populația din alte state foste comuniste și din unele state capitaliste dezvoltate, exprimă în cea mai mică proporție opinii favorabile asupra îmbogățirii unora: în S.U.A., Germania de Vest (WD) și Marea Britanie (UK) șase din zece respondenți apreciază că bogăția unora este urmare a cunoștințelor profesionale și a muncii bine făcute; în Rusia și Bulgaria, mai mult de patru din zece; în România mai puțin de patru din zece. Capacitatea de asumare a riscului, precum și capacitatea managerială – ca proiecție pozitivă a două treimi din studenți – au contribuit cel mai mult la acumularea bogăției. Mai puțin au contribuit la îmbogățirea unor persoane capacitatea lor de comunicare cu alții (36,7%) și capacitatea de a întreține relații demne cu toți oamenii (14,3%). Doar unu din zece studenți apreciază că bogăția s-ar datora corectitudinii în afaceri.

Investigația realizată, prima pe această temă din țara noastră, a pus în evidență că studenții, în cea mai mare parte, sunt de acord cu principiile justiției sociale capitaliste, dar nu și cu modul în care s-a realizat ea în perioada de tranziție postcomunistă. Rămâne în programul nostru de cercetare să vedem cum se raportează și alte categorii socio-profesionale la justiția socială din perioada de tranziție în România.

ANEXA A. Chestionarul utilizat și frecvența răspunsurilor la fiecare întrebare (în procente)

Universitatea București

Centrul de cercetări socioumane

CHESTIONAR

Întreprindem un studiu psihosociologic privind opinia studenților despre justiția socială în perioada de tranziție din România. Dorim să aflăm opiniile dv. despre mersul lucrurilor în țara noastră.

Ca și dv., sunt rugați să completeze acest chestionar studenți din alte facultăți din București și din alte centre universitare, stabilite aleator.

Vă rugăm să răspundeți la toate întrebările încercuind cifra variantei de răspuns care corespunde opiniei sau situației dv. Unde este cazul, formulați dv. răspunsul în scris.

Răspunsurile sunt confidențiale și chestionarul este anonim. Datele din chestionar vor fi prelucrate statistic, iar concluziile studiului nostru vor fi prezentate într-o lucrare științifică intitulată România în tranziție. De sinceritatea răspunsurilor dv. depinde valabilitatea acestor concluzii.

Vă mulțumim pentru ajutor!

1. Unii oameni se interesează de felul în care merg lucrurile în țară, alții nu. Pe dv. vă preocupă problemele de justiție socială (dreptate, corectitudine, echitate în relațiile dintre oameni)?

Sunteți de acord sau în dezacord cu enunțurile de mai jos?

N	Foarte puțin	Puțin	Oarecum	Mult	Foarte mult	media
673	2,7	5,0	34,9	38,9	15,4	3,61

Sunteți de acord sau în dezacord cu enunțurile de mai jos?

	N	Dezacord total	Dezacord	Nici, nici	De acord	Acord deplin	Media
		1	2	3	4	5	
2. Cel mai corect mod de distribuire a bogăției este ca toți oamenii să aibă părți egale.	690	27,8	35,7	17,1	15,7	3,0	2,30
3. Cel mai important este ca oamenii să obțină veniturile de care au nevoie, chiar dacă aceasta presupune redistribuirea veniturilor de la cei care au mai mult.	690	15,7	31,8	17,0	26,4	8,5	2,80
4. Stimularea efortului individual se face numai printr-o diferențiere mare a veniturilor.	690	6,5	21,5	19,7	40,9	10,8	3,28
5. Este drept ca oamenii de afaceri să obțină profituri mari, pentru că, în cele din urmă, profită toată lumea.	688	10,5	22,5	25,4	34,3	6,5	3,04
6. Oamenii își asumă responsabilități suplimentare numai dacă obțin venituri mai mari.	690	6,1	19,9	9,9	43,9	19,6	3,51

Guvernul ar trebui:

7. să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent.	691	1,4	5,3	7,3	36,7	48,7	4,26
8. să impună o limită maximă a veniturilor personale.	692	28,8	36,7	10,1	15,7	8,4	2,38
9. să asigure locuri de muncă pentru toți.	691	5,1	14,0	14,3	36,6	30	3,72
În prezent în România oamenii:							
10. au șanse egale de promovare în profesie.	692	42,2	43,8	7,1	5,3	1,3	1,79
11. au șanse egale să ajungă în structurile de conducere a țării.	692	45,8	42,1	7,8	3,3	0,7	1,71
12. sunt recompensați pentru efortul lor.	692	23,9	42,4	23,6	8,8	1,0	2,2
13. sunt recompensați pentru competența lor.	690	21,0	36,7	26,2	14,3	1,2	2,37
14. obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent.	693	30,1	47,7	16,7	4,2	1,2	1,98

15. Și acum, vă rugăm să ne spuneți dacă directorul general (managerul) al unei întreprinderi industriale ar trebui să aibă salariul mai mare decât ceilalți angajați din respectiva întreprindere.

N	Da	Nu	Nu îmi dau seama	media
692	89,5	3,5	6,8	1,17

Numai pentru cei care au răspuns DA la întrebarea anterioară.

16. De câte ori ar trebui să fie mai mare salariul unui director general (manager) decât salariul unui muncitor necalificat din aceeași întreprindere?

N = 535 m = 5,95

17. Dar decât salariul unui muncitor calificat?

N = 528 m = 4,11

18. Și decât salariul unui specialist cu studii superioare?

N = 503 m = 1,84

După părerea dv., cât de frecvent au intervenit în România, în ultimii zece ani, următorii factori, datorită cărora unele persoane sunt astăzi bogate?

	N	Niciodată	Rareori	Uneori	Deseori	De foarte multe ori	media
19. Acumulările financiare de dinainte de revoluție	690	4,8	25,9	36,7	21,2	11,4	3,09
20. Capacitatea de a întreține relații umane demne cu toți oamenii.	689	10,6	43,3	31,9	11,8	2,5	2,52
21. Capacitatea de asumare a riscului.	690	1,7	8,4	27,7	39,7	22,3	3,72
22. Capacitatea de comunicare cu oamenii.	692	3,0	20,5	39,7	29,6	7,1	3,17
23. Capacitatea managerială.	688	1,0	10,0	33,0	36,5	19,5	3,63
24. Corectitudinea în afaceri.	692	11,7	48,7	29,9	6,1	3,6	2,41
25. Corupția.	688	1,9	2,2	9,9	31,0	55,1	4,35
26. Cunoștințele profesionale.	689	0,7	10,2	44,6	37,0	7,5	3,40
27. Inteligența.	692	1,6	9,8	32,7	39,7	16,2	3,59
28. Munca bine făcută.	692	2,2	19,4	43,2	28,2	7,1	3,19
29. Sistemul economic.	688	8,6	36,2	25,7	22,4	7,1	2,83
30. Sistemul juridic.	689	9,6	31,3	27,4	20,6	11,0	3,32
31. Sistemul politic.	687	8,3	22,6	18,9	29,5	20,7	3,83
32. Structurile mafioate.	690	1,7	11,4	21,6	32,9	32,3	4,04
33. Traficul de influență.	684	1,6	4,5	20,6	35,1	38,2	3,50
34. Altele (Care? _____)							

35. Profilul facultății pe care o urmați:

Artă...(3,2%); Arhitectură...(3,5%); Științe agricole...(7,2%); Științe economice...(23,2%); Științe exacte...(3,8%); Științe ingineresti...(24,5%); Științe juridice...(3,6%); Științe medicale...(5,7%); Științe ale naturii...(4,3%); Științe sociale...(10,7%); Teologie...(5,4%); Altele (Care? _____) ...(4,9%)

36. Anul de studii: 1...(44,8%); 2...(34,4%); 3...(14,9%); 4...(4,5%); 5...(1,3%)

37. Sexul: Masculin 1...(40,0%); Feminin 2...(60,0%)

38. Profesia tatălui dv.:

Agricultor...(1,5%); Avocat...(1,2%); Economist...(6,6%); Funcționar cu studii medii...(4,9%); Funcționar cu studii superioare...(1,9%); Inginer...(22,3%); Liber profesionist...(3,6%); Manager...(2,7%); Medic...(2,7%); Muncitor calificat...(18,1%); Muncitor necalificat...(0,6%); Ofițer...(4,8%); Pensionar...(9,3%); Profesor...(6,4%); Subofițer...(0,6%); Tehnician...(7,0%); Maistru...(4,9%); Altele...(3,7%)

ANEXA B. Frecvența răspunsurilor „De acord” (4) și „Deplin acord” (5), pe țări, în 1991, 1996 și 2000 (în procente)

Indici și indicatori ai justiției sociale	WD	SUA	UK	B	C	H	R	OD	RO
	91	91	91	96	96	96	96	96	2000
A. Principiul egalității									
36. Cel mai corect mod de distribuire a bogăției este ca toți oamenii să aibă părți	21	19	30	34	13	19	31	26	19
37. Cel mai important este ca oamenii să obțină veniturile de care au nevoie, chiar dacă aceasta presupune redistribuirea veniturilor de la cei care au mai mult.	77	45	49	43	41	66	50	66	35
B. Principiul echității									
38. Stimularea efortului individual se face numai printr-o diferențiere mare a veniturilor.	69	63	66	46	51	30	46	60	52
39. Este drept ca oamenii de afaceri să obțină profituri mari, pentru că, în cele din urmă, profită toată lumea.	47	51	43	14	36	14	42	27	41
Oamenii își asumă responsabilități suplimentare numai dacă obțin venituri mai mari.	82	79	84	84	81	65	88	87	64
C. Intervenția guvernului									
40. Guvernul ar trebui să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent.	57	27	50	76	62	55	74	64	85
41. Guvernul ar trebui să impună o limită maximă a veniturilor personale.	13	8	18	31	11	40	25	33	24
42. Guvernul ar trebui să asigure locuri de muncă pentru fiecare.	46	38	37	72	50	78	77	73	67
D. Inegalitatea economică									
43. În (ȚARĂ) oamenii sunt recompensați pentru efortul lor.	71	71	48	5	17	30	17	44	10
44. În (ȚARĂ) oamenii sunt recompensați pentru competența lor.	75	75	57	5	24	12	19	51	16
45. În (ȚARĂ) oamenii obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent.	54	41	26	1	27	9	4	29	5
E. Proiecții pozitive asupra bogăției									
47. Cunoștințele profesionale (cunoștințele și îndemânarea)	65	60	55	37	61	47	51	50	45
48. Munca bine făcută (munca serioasă)	58	67	61	52	51	25	40	56	35

Nota. Cu excepția României, unde s-a apelat la un eșantion ad libitum de studenți, în celelalte țări sondajul de opinie s-a făcut pe eșantioane reprezentative la nivel național, pentru populația de peste 18 ani.

BIBLIOGRAFIE

- Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. In L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (vol. 2, pp. 267-299). New York: Academic Press.
- Bales, Robert F. (1950). *Interaction Process Analysis. Riding M.A.*: Addison-Wesley.
- Baron, Robert A. și Byrne, Donn. [1974] (1981). *Social Psychology: Understanding Human Interaction* (ediția a III-a). Boston: Allyn and Bacon, Inc.
- Barrett-Howard, E. și Tyller, Tom R. (1986). Procedural justice as a criterion in allocation decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 296-304.
- Boncu, Stefan. (1999). Social justice in a diverse society de T. R. Tyler, R. J. Boeckmann, H. J. Smith și Y. J. Huo (recenzie). *Psihologia socială*, 4, 188-190.
- Chelcea, Septimiu. (1994). *Personalitate și societate în tranziție*. București: Editura Știința și Tehnica S.A.
- Croizer, Simon și Jozeph, Stephen. (1997). *Religiosity and Sphere-Specific. Just World Beliefs in 16- to 18- Year Olds.*, 137, 4, 510-513.
- Della-Fave, L. R. (1980). The meek shall not inherit the earth. *American Sociological Review*, 45, 955-971.
- Della-Fave, L. R. (1986). Toward an explanation process. *Social Forces*, 65, 476-500.
- Deutsch, Morton. (1975). Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis for distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31, 137-149.
- Deutsch, Morton. (1985). *Distributive Justice; A Social Psychological Perspective*. New York: Yale University Press.
- Feldman, Robert S. (1985). *Social Psychology. Theories, Research, and Applications*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Gergen K., Morse, S. J. și Bode, K. A. (1974). Overpaid or overworked? Cognitive and behavioral reactions to inequitable rewards. *Journal of Applied Social Psychology*, 4, 259-274.
- Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Hogan, R. și Emler, N. P. (1981). Retributive justice. In M. J. Lerner și S. C. Lerner (eds.), *The Justice Motive in Social Behavior*. New York: Academic Press.
- Homans, George C. (1958). Social behavior and exchange. *American Journal of Sociology*, 63, 597-606.
- Kellerhals, Jean. [1993] (1996). Justiție distributivă. În R. Boudon, Ph. Besnard, M. Chercaoui și B.-P. Lécuyer. *Dicționar de sociologie* (pp. 147-148). București: Editura Univers Enciclopedic.
- Kinder, D. R. și Kiewiet, D. R. (1981). Sociotropic politics: the American case. *British Journal of Political Sciences*, 11, 129-161.
- Kluegel, James și Smith, E. R. (1986). *Beliefs about Inequity*. New York: Aldine de Gruyter.
- Kluegel, James, R., Mason, David S. și Wegner, Bernard. (1999). Postcommunist Transition. Public Opinion about Market Justice, 1991-1996. *European Sociological Review*, 15, 3, 249-283.
- Lane, R. E. (1986). *Market justice, political justice*. *American Political Science Review*, 80, 383-402.
- Lerner, Malvin J. (1980). *The Belief in a just World*. New York: Plenum.
- Leventhal, G. S. (1980). What should be done with equity theory? New approaches to the study of fairness in social relationships. In K. Gergen, M. Greenberg și R. Willis (eds.), *Social Exchange* (pp. 27-55). New York: Plenum.
- Merton, R. K. și Kitt, A. S. (1950). *Contribution to the theory of reference group behavior*. În R. K. Merton și P. F. Lazarsfeld (eds.), *Continuities in social research: Studies in the scope and method of "The American Soldier"* (pp. 40-105). Glencoe IL: Free Press.
- Michener, Andrew A., DeLamater, John D și Schwartz, Shalom H. (1986). *Social Psychology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers.
- Mohr, Philip B. și Luscri, Giuseppa. (1995). Social work orientation and just world beliefs. *The Journal of Social Psychology*, 135, 1, 101-103.
- Myers, David G. [1983] (1987). *Social Psychology* (ediția a III-a). New York: McGraw-Hill, Inc.
- Roller, E. (1994). Ideological basis of the market economy; attitudes toward distribution principles and the role of governmental in Western and Eastern Germany. *European Sociological Review*, 10, 105-117.
- Runciman, W. G. (1996). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, K. B. și Green, D. N. (1984). Individual correlates of the belief in a just world. *Psychological Reports*, 54, 435-438.
- Stouffer, Samuel A., Suchman, E. A, DeVinney,

- L. C., Star, S. A. și Williams, R. A., Jr. (1949). *The American soldier: Adjustments during army life* (vol. 1). Princeton: Princeton University Press.
- Thibaut, J. și Walker, L. (1975). *Procedural justice. A psychological analysis*. New Jersey: Laurence Erlbaum.
- Tyler, Tom R. (1995). Social Justice. În Anthony S. R. Mansted și Miles Hewstone (eds.), *The Blackwell Encyclopaedia of Social Psychology* (pp. 571-576). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Tyler, Tom R., Boeckmann, Robert J., Smith, Heather J. și Huo, Yuen J. (1997). *Social Justice in a Diverse Society*. Boulder: Westview Press.
- Wagstaff, Graham F. (1997). Equity versus equality in allocation to adults and children. *The Journal of Social Psychology*, 137, 4, 445-448.
- Walster, Elaine, Walster, William G. și Berscheid, Ellen. (1978). *Equity: Theory and Research*. Boston: Allen & Bacon.
- Weber, Max. [1920](1993). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. București: Editura Humanitas.

ABSTRACT

Based on a ad libitum college student sample (N = 694), our survey highlighted the fact that these accept to a larger extent capitalist justice, based on the equitable distribution of resources, compared with the principle of socialist justice, based on egalitarian principles. This points toward a few peculiarities of post-communist transition in Romania: a certain inertia about the role of the state in the economy, the lack of open opportunities for all the citizens as well as the existence of an overwhelmingly negative projection on wealth differences. Other findings of the

study, concern gender differences in perception of justice (the female students accept to a larger extent the principle of equality compared with the male students), as well as the differences made by the degree pursued. We situated our data in a comparative perspective, using data from surveys based on the same methodology in 1991 in developed capitalist countries: (former) West Germany, Great Britain, USA, as well as the data from 1996 from five former Communist countries Bulgaria, Czech Republic, Russia and Hungary.